

УДК:165

Михайло Тарахтей

АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ¹

Спираючись на цінності, які мотивують наші вчинки, можна класифікувати людські типи, визначаючи їхні аксіологічні пріоритети. Це допоможе педагогові з'ясувати ціннісну ієрархію кожного студента. Заохочуючи ту чи іншу ціннісну складову, викладач може активізувати академічне сумління та особистісне прагнення кожного студента. І в загалі, таким чином, з'являється додаткова можливість впорядковувати увесь навчально-виховний процес, скеровуючи його у потрібне річище.

Ключові слова: цінність, аксіологія, педагогіка, структура, класифікація.
Опираясь на ценности, которые мотивируют наши поступки, можно классифицировать человеческие типы, выявляя их аксиологические приоритеты. Это поможет педагогу выйти на ценностную иерархию каждого студента. Поощряя ту или другую ценностную составляющую, преподаватель может активизировать старание и личностное стремление каждого студента и вообще, таким образом, появляется дополнительная возможность упорядочивать весь учебно-воспитательный процесс, контролируя и направляя его в нужном направлении.

Ключевые слова: ценность, аксиология, педагогика, структура, классификация.

Basing upon values which explain our acts, it makes possible to classify human types, exposing them axiological priorities. It will help a teacher to go out on the hierarchy of values of every student. Encouraging that or other the valued constituent, a teacher can activate academic efforts and aspiration of student and in general, thus, additional possibility to put in order all educational-educator process appears, controlling and sending it in necessary direction.

Keywords: value, axiology, pedagogy, structure, classification.

Цінність як основа вчинку

Безперспективність психологізації педагогіки актуалізує пошуки іншого теоретико-методологічного субстрату. В якості такого може бути взята аксіологічна інтерпретація внутрішніх стимулів. Це означає, що людина добровільно, з власної волі, змушує саму себе робити (чи не робити) ту чи іншу річ тому, що вона виявляє до цього певний інтерес, який і приваблює її увагу до цього, при чому не буде помилкою сказати, що в основі інтересу знаходиться цінність (a value) як самостійна антропо-соціальна сутність, психологічна інтерпретація якої в сучасних і звичних для нас термінах «стимул – реакція» – всього лише один зі шляхів

розуміння цієї сутності. Нас щось цікавить тому, що в цьому для нас мітиться певна цінність, яка може мати будь-яку природу: економічну, матер'яльну, естетичну, духову, релігійну, політичну, ідеологічну, практичну, теоретичну тощо. Наприклад, якщо чоловік упадає біля жінки, то се, безперечно означає (і всі з цим погодяться), що вона складає для нього певну цінність. При чому природа і якість цієї цінності – се вже питання іншого порядку (хоча цікавитися жінкою, як ми побачимо пізніше, чоловік може з трьох міркувань: коли жінка цікавить сама по собі, заради «спортивного» інтересу і з метою якихось суто практично-господарських міркувань), головним є той факт, що в основі наших внутрішніх мотивів знаходиться саме цінність, а не якась сумнівна психологічна концепція, яку (цінність саму по собі) межах аксіології – науки про цінності – можна розглядувати як самостійний антропо-соціальний феномен, що ні яким чином залежить від психологічного ґрунту. В такий спосіб окреслюється логічна будова спонукальної сфери: в основі стимулу знаходиться інтерес, в основі якого, своєю чергою лежить певна цінність, що можна відобразити наступною схемою:

цінність – інтерес – спонук до дій (стимул) – реакція.

З чого видно, що філософська, в даному випадку аксіологічна, експлікація мотивів людських вчинків є більш фундаментальною, ніж її психологічний аналог, позаяк тут цінність виступає субстратом на якому реалізуються як самі психологічні феномени, так і їх теоретичні інтерпретації.

Спираючись на цінності, які мотивують наші вчинки, можна класифікувати людські типи, виявляючи їх аксіологічні портрети. А це, своєю чергою допоможе педагогу вийти ціннісну ієрархію кожного студента, визначивши основні аксіологічні пріоритети. Відповідним чином, заохочуючи ту чи іншу ціннісну складову студента, викладач може заохочувати сумлінне ставлення до надбання знань і взагалі, з'являється можливість оптимізувати увесь навчально-виховний процес, скеровуючи його у потрібне річище.

Наука про цінності називається «аксіологія» від грецького *αξία* – цінність, *αξίτης* – цінна річ – теорія цінностей або філософське вчення про природу цінностей, їх структуру та місце в реальності; як самостійна дисципліна започаткована німецьким дослідником Максом Шелером наприкінці 19-го сторіччя.

Аксіологічна класифікація

Про аксіологічну класифікацію людство знає давно, зокрема відомий вислів Піфагора, який вже начеркує основні риси ціннісної стратифікації тогочасного суспільства: «Життя, говорив він, подібне до ігрищ: одні

приходять на них змагатися, інші – торгувати, а найщасливіші – дивитися; так і в житті інші, подібно до рабів, народжуються для слави і наживи, між тим, як філософи – для єдиної лише істини» [2, VIII, 8]. Пізніше, до подібної характеристики, звернувся Платон в концепції своєї ідеальної держави, який зазначив, що люди в цілому, орієнтовані на один з трьох видів діяльності: або на змагання (прагнення перемагати, домінувати й володарювати), або на економічні інтереси, або на прагнення до знання і розуміння, яке генетичним ланцюгом передається у спадок – від батька до сина. Справедливість пануватиме в такій державі, коли буде встановлено лад і рівність між представниками в середині кожної групи, а самі групи за поважністю будуть вишикувані наступним чином: найвищі – ті, хто здатний до знання і розуміння – філософи, далі – воїни, ті, хто змагається у війнах і найнижча група – практичні й меркантильні – робітники.

25 років тому майже те ж саме можна було почути від Альберта Айнштайна, проте вже не в контексті концепції ідеальної держави, а про характеристику науковців, які приходять до храму науки. На ювілеї Макса Планка 1919 року він про це говорив наступним чином: «...Не всі присвячували себе науці заради самої науки. Деякі входили до її храму тому, що се надавало можливість виявити свій талант. Для цієї категорії людей наука завше є своєрідним спортом... Існує інша категорія людей, які входять до храму науки з тією метою, аби надати її потребам свій мозок, отримати за це солідну винагороду...Якби обставини, що сприяють цьому вибору, були іншими, ці люди могли б стати політичними діячами або великими ділками... Зрозуміло, що аби люди, що присвятили себе науці, належали лише до тих двох категорій, ... то її будівля ніколи б не зросла до тих великих розмірів, які вона наразі має...». Про науковців третьої категорії Айнштайн стверджує наступне: його природа є такою, що він прагне «скласти для себе простий і не обтяжений зайвими подробицями образ світу, що його оточує» і що натхнення такого науковця «впливає з душевної потреби» [7, с. 152-153]. Немає сумнівів, що й тут йдеться про ті ж самі типи ціннісних настанов і про ті ж самі особистісні якості – про славолюбні, утилітарні і споглядальні вдачі.

Хоча, як ми й бачимо, ця аксіологічна класифікація людських типів існує, образно кажучи, «за царя Гороха», вона, не зважаючи на це, зберігає свою пізнавально-практичну актуальність і по сьогодні, – адже люди, як були людьми, так вони людьми і лишилися, – структурні ціннісні настанови як індивіду, так і соціуму лишаються незмінними – будь то давній грек з античного полісу, чи мешканець сучасного мегаполісу. Одна обставина звертає на себе увагу, а саме те, що попри всю обізнаність

людства щодо аксіологічної класифікації, безпосередньої наукової уваги цій темі ніхто не приділяв, аж допоки в часопису «Вопросы философии», №11 від 2005 року, не з'явилася стаття, відомого представника одеської системної філософської школи, Арнольда Цофнаса, під назвою «Печаль Фукуямы в пространстве аксиологических координат» [5], у якій філософський досвід аксіологічної класифікації впорядковується і формалізується, в логічних імплікативних зчепленнях, що дає, принаймні формальні підстави вести розмову про системи ціннісних векторів.

З точки зору аксіології в людині існує три види ціннісних настанов (відповідно до екзистенційних антропологічних потреб людини, себто до таких стрижневих потреб, без задоволення яких неможливе існування самої людини як людини): утилітарна настанова – до матеріального збагачення, честолюбна настанова – до самореалізації і конкуренції і, духовна настанова – до набуття знань. В інтерпретації життєвої стратегії як «життя заради» отримуємо три провідних життєвих сенсів: 1) життя заради матеріальних вигод (життя за покликом Черева), 2) життя заради влади і слави (життя за велінням Амбіцій), 3) життя заради істини і знань (життя по велінню Правди); що означає три види антропологічних інтенцій, які і складають сутність людської екзистенції: прагнення до Зиску, прагнення до Досконалості та прагнення до Знань. Людська вдача кожного індивіда розташовує ці настанови в певній послідовності, адже в реальному житті, якась цінність, обов'язково, хоч трошки, але, домінує, а інша відповідно упосліджується. От саме тип цієї ціннісної послідовності, особистісна ціннісна ієрархія суб'єкта, і дає змогу класифікувати людей відповідно до тої аксіологічної програми, яку вони безнастанно, щоденно й щогодинно, реалізують у своїх думках, словах і вчинках.

Як зазначає Арнольд Цофнас абстрактну людину, ціннісні настанови якої ідеально збалансовані, однаково можна охарактеризувати і як «гармонійну особистість» і як «зануду» щоправда зустріти таку людину в житті навряд чи можливо, як неможливо зустріти й виключно одновимірної людини [5, с.108-109].

Духова сурядна означає систему (сукупність) духових настанов людини, а тому її можна експлікувати такими розуміннями, як от: «знання», «відання», «правда», «істина», «розуміння» тощо, людину з такою аксіологічною домінантою доречно характеризувати як «*Homo spiritus*» – людина духовна, або – «*Homo sapiens*» – людина розумна; змагальна сурядна презентує настанову соціальної самореалізації, вона позначається такими розуміннями, як от: «слава», «влада», «визнання», «почесть», «перемога», «ревність», «амбіція», «авторитет», «конкуренція»,

«кар'єра» тощо, переважання такої сурядні свідчить, про те, що перед нами змагальний тип людини – «*Homo agonis*»; практичний аксіологічний тип зосереджений не на задоволенні самих амбіцій його, а на здобутті суто практичних матеріальних речей, відтак цю аксіологічну сурядну легко експлікувати одним розумінням – «гроші» і все, що вони дають – увесь засяг матеріальних благ, включно з почуттям комфорту і впевненістю у завтрашнім дні. Таку людину можна охарактеризувати як «*Homo oeconomicus*», або ще «*Homo faber*» – людина праці.

Вишиковуючись певним ланцюгом цінності формують певний аксіологічний портрет, при чому те, що на першому місці завше виступає як *мета*, а інші цінності, у такому випадку стають *засобом* досягнення цієї мети. Наприклад: «Я ставлю перед собою духові цілі, засобом для їх досягнення буде вирішення практичних завдань, які своєю чергою, не вирішуються без конкуренції, без змагання» [5, с.109].

У такому разі ми отримуємо шість аксіологічних типів, по два на кожний:

Таблиця 1

Д–(З–П)	З–(Д–П)	П–(Д–З)
Д–(П–З)	З–(П–Д)	П–(З–Д)

Ця структурна загально філософська аксіологічна характеристика людських типів надає нам неабияку можливість і повне право застосовувати її будь де – скрізь, де об'єктом професійної діяльності є людина або групи людей (зокрема в галузях управління, кадровій діяльності, в діяльності шлюбних агенцій – для виявлення аксіологічної сумісності, – в соціологічних дослідженнях, в політології – для класифікації політичних лідерів і самих політиків, партій, ідеологій та навіть для виявлення аксіологічного портрету самих держав [дивись 5]), в тому числі, застосовувати цю класифікацію можна й в педагогічній справі.

Наголошуємо, що тут йдеться виключно про логікові зчеплення ціннісних пріоритетів людини, а се означає, що ми цілковито й свідомо абстрагуємося від будь-яких етико-естетичних оцінок, отриманих нами аксіологічних типів людей. Саме так, як в математиці або фізиці не є доречними етичні сентенції і оціночні судження, на кшталт: се – добре, а се – погано, се ганебно, а се – прекрасно тощо, так само і тут відкидаються будь-які судження, що спираються на категорії добра і зла, прекрасного й потворного. Проте усунення етичних оцінок не усуває об'єктивного визначення практичної значимості і відповідної соціальної вартості цих аксіологічних типів для суспільства, держави тощо. Тобто і тут у наявні ціннісна ієрархія соціальної поважності того чи іншого складу. У

визначені цієї ієрархії фактично немає ніяких суперечок і непорозумінь, оскільки усіма членами соціуму в будь-яких суспільствах одноставно визнається, що автентичне ставлення до справи в усіх спільнотах завше цінується більше, ніж ставлення, що опосередковане якимось егоїстичним славолюбним мотивом, і тим паче – прагматичним зиском. Особливо це набуває принципового значення коли заходить не про якусь господарсько-технічну сферу, а йдеться про антропо-соціальний вимір. Себто, за великим рахунком, для нас немає принципового значення: хто чистить картоплю в харчевні або ріже скло у склярні чи стоїть за верстатом у цеху – автентичний куховар, скляр за покликанням або спадковий слюсар у десятому коліні – люди, які займаються цією справою з міркувань честолюбних амбіцій чи то – суто економічного зиску. Але нам цілком небайдуже: хто береться оперувати в операційній (особливо коли се, не дай Бог, торкається безпосередньо нас чи наших рідних та близьких людей) – хірург «від Бога», чи кар'єрист-авантюрист – ескулап (на кшталт кіношного героя пана Піткіна, з відомої кінокомедії), який спить і бачить себе завоєм відділення; чи взагалі – бізнесмен у халаті, зі скальпелем в одній руці і розкритим гаманцем в іншій, який кожного вечора, як той дільничний лікар – герой чеховського оповідання «Йонич» – приходячи до дому витягує з кишень різнокольорові «фантики» і розкладаючи їх на дивані, благоговійно споглядає, сподіваючись, що завтра їх неодмінно буде більше; теж саме і в соціально-політичній сфері, – для нас є принципово важливим аби громадсько-політичний діяч – відривня голови сільради до рівня голови держави: президент, депутат, реформатор тощо не робив соціальні експерименти, впроваджуючи утопічні проекти, з геростратівською метою – за будь яку ціну увійти до історії, чи то розбагатіти. – Ні, ми хочемо, аби політик був на своєму місці і любив свою справу не заради амбітних преференцій і грошових дивідендів, а заради неї самої.

В кінці дев'ятнадцятого сторіччя вчитель людства свамі Вівекананда, в Нью Йорку, звертаючись до того, хто претендує на роль духовно-політичного діяча й реформатора, так про це казав: «Що спонукає вас до дії? Який ваш мотив? Чи твердо ви переконані, що се не жага *наживи* (письмівка М.Т.), не жаждоба до слави, не прагнення володарювати? Чи дійсно ви переконані, що захищатимете ваші ідеали і продовжуватимете вашу роботу, якби навіть цілий світ обвалився, аби розчавити вас? Чи дійсно ви впевнені, що знаєте те, чого хочете, і виконаєте свій борг, і лише борг, хоч би ціною власного життя? Чи упевнені ви, що битиметеся до останнього подиху? Так? Тоді ви істинний реформатор, ви учитель, ви благословення для людства!» [1]. І далі він, характеризуючи суспільну

ситуацію і окреслюючи кількісні пропорційні реалії такого гатунку людей в соціумі зазначає: «Але людина така нетерпляча, така короткозора! У неї немає терпіння чекати, немає здатності бачити попереду. Вона хоче керувати усіма, вона хоче негайних *результатів*. Чому? Тому що їй хочеться зібрати плоди самому, тому що насправді вона не піклується про інших. *Борг* задля *боргу* – цього вона не хоче. “Працювати ви маєте право, але немає у вас права на плоди праці” – говорить Крішна. Навіщо так триматися за результати? Наше – се обов'язки. А результати нехай самі про себе потурбуються. Але у людини немає терпіння, вона вимудрує собі що-небудь і зараз же їй подавай результати. І переважна більшість так званих реформаторів по всьому світові саме такі. Такі самі були вони і у нас.» [Там само].

Ся казка дозволяє зробити висновок про те, що автентичний – на противагу егоїстичному – альтруїстичний стиль життя, ставлення до справ і речей (і людей також) є, з точки зору соціальної значущості, найвищим з тих, що існують. Нам лишається припускати, що друге за рангом, нижче місце, в порівнянні з духовним ставленням до життя, посідає змагальний тип, з його тріумфальною філософією успіху – «*I must be first*» і прагненням до досконалості задля того ж самого тріумфу – «*I'm first!*», за яким вже йде суто утилітаристське відношення до буття, з його наріжним світоглядним питанням: «а що і скільки я з цього матимему?», «а який мені з цього буде зиск?» і стратегічною життєвою настановою – «*to extract profit from everything*».

Так само і кількісний розподіл аксіологічних типів в суспільстві – питання відкрите, яке очікує на своїх сумлінних дослідників. Проте вже зараз, без особливих науково-дослідних зусиль, безпомилково можна стверджувати, що автентичний тип є щонайменшим, в той же час, як людей прагматичних, «премудрих» пересічною мудрістю, для яких цінність самих знань вимірюється прислів'ям: «вік живи, вік навчайся, а все одне, дурнем помреш», які «свої поживи не пропускають», таких людей навкруги, як засвідчують первневі початкові спостереження і повсякденний соціальний досвід кожного, – хоч «греблю гати».

Є певні підстави стверджувати, що аксіологічні типи ізоморфні варновому розподілу суспільства, з його відповідним пропорційним розповсюдженням в соціумі будь-якого типу, де, образно кажучи, варновий баланс позначається цифрами: 1:3:10:50 – себто, відтворюючи метафору Володимира Щербіни з його статті «Я проти простої “демократії більшості”» – «Уявіть собі: академіка, трьох офіцерів, десять кваліфікованих робочих та п'ятдесят чорноробів» [6].

Звертаючи увагу на варнову стратифікацію суспільства, до ока випадає то факт, що тодішнє суспільство було розшаровано не тертіально, а квартално, – себто не на три, а на чотири фундаментальні соціальні прошарки – страти. Відповідно до ідеї ізоморфності варнового устрою суспільства виходить, що і в аксіологічній класифікації мусить існувати четверта ціннісна сурядна зі своїм соціальним корпусом, філософією та ідеалами.

До четвертої аксіологічної категорії входять люди, яких не влаштовують ідеали перших трьох типів. – Люди, які не «вантажаться» ані пошуками істини ані здобуттям «лаврів», ані гонитвою за «довгою» гривнею, ці люди серйозно нічого не прагнуть. Це – категорія людей, яких Олена Теліга охарактеризувала як «партачі життя» [4]. Арнольд Цофнас характеризує такий тип, як *Homo Otiosus* (Людина дозвілля). Свобода впорядковувати власне життя на свій розсуд є стрижневим мотивом усієї їхньої життєдіяльності і вибір професії, відповідним чином, зумовлюється тим, що вона дає не гроші, не кар'єру і не радість пізнання, а максимум вільного часу для того, аби робити те, що заманеться, не зважаючи на особистісну чи соціальну корисність цієї справи, а часто-густо – всупереч цьому; се – філософія неробства. Наскільки ж реальним є такий прошарок людей? Арнольд Цофнас пише: «А тим часом, услід за поширенням ідеології хіпі, значенням якої свого часу відверто легковажили, прибула ера шоу-бізнесу, індустрії туризму, наркоманії, контркультури. Ця нова індустрія годує сьогодні мільйони людей, і навіть цілі країни. Для безлічі людей, віртуальне життя в Інтернеті або в застільних іграх, які будуються за типом інтернетівських “стратегій”, стала реальнішим і привабливішим, за буденне життя. Вони охоче втікають і від ідеологічної, і від політичної, і від економічної реальності. Мільйони людей вживають наркотики, і їх відношення до життя і культури (хоч би з кількісних міркувань) вже навряд чи можна вважати маргінальним. Сотки мільйонів людей декілька годин щодня присвячують телесеріалам. Адже не з пізнавальних же або естетичних міркувань вони се роблять!» [5, с. 112].

Одні годинами просиджують перед екранами телевізорів за переглядом серіалів, новин, чисельних прилюдних плесканнях на задану тематику *talk show* тощо, інші витрачають свій вільний час, просиджуючи в соціальних мережах, за переказом пліток і коментуванням поточних новин різного масштабу – від аналізу сьогodenних подій на роботі і в сім'ї – до власних проєктів вирішення економіко-політичних негараздів своєї держави і глобальних проблем людства. Відсутність постійного хобі, улюбленої справи і життєвої мети, є головною зовнішньою ознакою цих

людей; небажання нерозуміння духових аспектів буття, відсутність інтересу до філософської проблематики і до знань взагалі, принципова аполітичність (часто-густо, навіть асоціальність) і байдужість до господарської діяльності є внутрішньою ознакою цих людей, що означає принципову закритість, завершеність, законсервованість їх світоглядної картини, лінійність і одновимірність шляхів світорозуміння.

Із появою четвертої ціннісної сурядни дещо ускладнюється загальна аксіологічна класифікація: Що дає нам вже не шість, а двадцять чотири логіково можливих типів зразків соціального життя:

Таблиця 2

I-(П-(Е-Д))	П-(I-(E-Д))	E-(I-(Д-П))	Д-(I-(П-E))
I-(П-(Д-E))	П-(I-(Д-E))	E-(I-(П-Д))	Д-(I-(E-П))
I-(E-(П-Д))	П-(E-(I-П))	E-(П-(I-Д))	Д-(П-(I-E))
I-(E-(Д-П))	П-(E-(I-Д))	E-(П-(Д-I))	Д-(П-(E-I))
I-(Д-(П-E))	П-(Д-(E-I))	E-(Д-(I-П))	Д-(E-(I-П))
I-(Д-(E-П))	П-(Д-(I-E))	E-(Д-(П-I))	Д-(E-(П-I))

Тлумачачи аксіологічні сурядни в педагогічному заломлені, для характеристики студентів (хоча ніщо нам не заважає охарактеризувати, через пріоритети ціннісних життєвих настанов, самих викладачів) матимемо їх наступне розуміння. Проте слід зазначити, що в аксіологічній характеристиці студентів для викладача буде важливим їх, студентів, ціннісний тип ставлення до *знань*, як кінцевого *результату*, і до самого *процесу* набуття знань. Таким чином наші дві схеми з антропологічного виміру (перша тривимірна схема) і соціально-політичного виміру (друга, на чотири виміри) переходять до царини академічного життя і означають ціннісне ставлення студента до знань.

Discipulus sapiens (spiritus). За першою, антропологічною схемою: якщо сурядна під літерою «Д» – означає чистий, духовий тип відношення людини до самого життя і до справ, якими вона займається, то в академічному вимірі се означає й відповідне відношення і до самого навчання; студент, із такою внутрішньою аксіологічною будовою сумлінно ставиться до навчання, до обраної професії; у нього безпосередній, чистий інтерес, до знань взагалі, його пізнавальне відношення є автентичним, стабільним і щирим (не утилітарним).

За великим рахунком, більшість студентів, які претендують на «червоний» диплом або золоту відзнаку є студентами такого типу. Се найбажаніший для навчальних закладів і для держави і водночас наймало чисельніший тип студентів. Проте се не означає, що вони не можуть задавати загального тону для усієї групи. Якщо в одній невеликій групі

збирається два, три і більше таких студентів, то се може спрацьовувати на рівні масової психології, коли вже вся група, і зокрема кожний студент, намагаючись тримати марку й високий імідж групи сумлінно ставляться до знань. Зазвичай, такі студенти легко вчаться, проявляють щирий інтерес до знань і не потребують якоїсь додаткової зовнішньої мотивації або особливих стимулів. Вони добре розуміють викладача, якщо він – професіонал, першокласний знавець своєї справи і знаходиться на своєму місці, себто якщо духовна ціннісна складова його професії знаходиться у нього на першому чи то бодай на другому місці. Себто, якщо аксіологічний тип викладача буде одним з наступних: Д–(З–П), Д–(П–З), З–(Д–П), ПЯ(ДЯЗ), то се забезпечуватиме гармонійну цінніснокореляцію (особливо в перших двох зразках) і відповідне якісне порозуміння між викладачем і студентом. Дисгармонія може виникнути якщо у самого викладача знання не є самоціллю, а духовна ціннісна складова його аксіології знаходиться на останньому місці. У такому випадку духовий студент – *discipulus spiritus* – може знати «більше» самого викладача (історія педагогіки багато знає таких прикладів) і ставити його у незручне положення незручними для нього питаннями, відповідь на які потребує чистого, сумлінного відношення до свого предмету, а не експлуатацію своєї посади з виключно честолюбними чи то економіко-прагматичними мотивами.

Найбільш доцільною викладацько-педагогічною поведінкою зі студентами такого аксіологічного типу, скоріш за все, буде «співробітництво».

Discipulus agonis. Сурядна «З» – означає «змагальний» тип аксіологічної будови людського ества. Для студента, із такою структурою, саме знання не є самоціллю, як ув першій випадку, вони (знання) йому потрібні лише як засіб досягнення власних амбітних цілей, себто тут знання виконують роль лише інструментів на шляху досягнення особистих цілей самореалізації: кар'єри, успіху, слави, влади тощо. Це означає, що такий тип студента вже, на відміну від *discipulus spiritus*, потребує певних стимулів для навчальної діяльності.

«Стимул» – *stimulus* з латини дієсловом перекладається як «торкати, собкати, бичувати, стискувати острогами»; а іменником – як «загострений кийок, для понукання худобою». Це повинні бути такі види заохочення і визиску, які б активізували егоцентричну, змагальну сферу честолюбних амбіцій і славолюбних прагнень. Збоку викладача, для студента такого типу дією буде прилюдна похвала або огуда, ставлення його в якості взірця і прикладу для інших, виклик-запрошення до конкуренції і змагання з іншими студентами, групами або навіть, із самим викладачем.

Загроза особистісному соціальному статусові й авторитетові для такого студента є значно більшим лихом, аніж перспектива втрати стипендії. Причому студенти типу: З–(Д–М) зазвичай є більш сумлінними у навчанні, ніж студенти типу: З–(М–Д) оскільки життєві ресурси людини (увага, сили, час, гроші тощо) розподіляються за наступним ранжиrom: максимум – на мету, ціль (яка позначається першою літерою уціннісній зв'язці); те, що лишається по цілі, спрямовується на основний засіб досягнення мети (друга літера) і найменша кількість духово-матеріальних ресурсів вже достається (останній літері аксіологічного ланцюжка) допоміжному або другорядному засобу досягненню цілі.

Адекватною щодо цього аксіологічного типу напевно буде поведінка викладача в режимі «конкуренції», бо саме такі відносини постійно триматимуть увагу студентів змагального складу в активному стані.

Discipulus oeconomicus. Нарешті сурядна «П» означає практично-утилітарне цілепокладання, в якому ментальна організація студента вимагає від знання, яких він набуває в навчальному закладі, виконання цілком прагматичної функції, а саме, щоби вони приносили своєму володарю цілковито конкретний, матеріальний зиск – гроші (і чим більше, тим краще); а така властивість знання, як надання інтелектуального задоволення від самих пошуків і відкриття істин або можливість, за допомогою знання, реалізувати своє життєве призначення, студента-прагматика цікавить в останню чергу. З таких студентів виростають класні фахівці-виконавці. Колективи навчальних закладів першого і другого рівнів акредитації, там, де не потрібна наукова робота і новаторські впровадження переважно комплектуються саме таким фаховим типом кадрів – першокласних педагогів-виконавців. – Життєвим академічним кредо прагматика є гасло: «знання – заради грошей і тих матеріальних вигод, які вони дають». Знання саме по собі – як самоціль і самоцінність – в їх очах не вартує нічого. – Такий тип студентства є наймасовішим саме в технічних коледжах, позаяк самий профіль технічних закладів «середньої руки» передбачає, в першу чергу, підготовку першокласних фахівців-виконавців, а не топ менеджерів, директорів підприємств, інженерів, конструкторів і наукових дослідників вищого класу.

Аксіологічна будова *homo/discipulus oeconomicus* передбачає, в якості стратегічної мети життя практичні набутки, зиск, користь тощо, їх ціннісні портрети: П–(Д–З), що приблизно означає наступне: мене цікавлять практичні результати, для досягнення яких я мушу опанувати певними духовими речами, зокрема знаннями, для чого мені потрібно залучитися до певної агонії, себто змагатися. – В академічному заломленні цей аксіологічний ланцюжок набуває приблизно наступної

інтерпретації: «я хочу стати класним фахівцем, аби влаштуватися на роботу в солідній організації, працювати за фахом і отримувати за це класну винагороду, добру зарплатню; для цього мені потрібні відповідні знання, а щоб здобути знання я, своєю чергою, мушу змагатися: із самим собою (долати свою ліню, сидіти ночами за роботою, концентрувати увагу, відвідувати бібліотеки, відмовляти собі ув задоволеннях: дискотеках, вечірках, побаченнях тощо) та змагатися, конкурувати зі своїми одногрупниками (для отримання знань вищої якості і для отримання добрих оцінок, які дадуть мені можливість отримати грошову стипендію, що для мене надзвичайно важливо); другий вид практично орієнтованого суб'єкта має наступний аксіологічний ланцюжок, що приблизно означає: ПЯ(ЗЯД) – «для того, аби досягти в житті певних практичних результатів, я мушу, в першу чергу змагатися (бо життя се – боротьба), змагатися із самим собою, із оточуючими обставинами, зі своїми сусідами, колегами, одногрупниками, конкурентами, недобррозичливцями тощо; але для того, аби вміло вести боротьбу за матеріальні блага мені потрібні певні (в академічному випадку – фахові) духові речі – знання, без яких моя боротьба, мої змагання не будуть ефективними та успішними.

Для такого типу студентів еготипічні стимули, на кшталт: «слабо», «молодець», «низько», «кшляхетно» тощо, прилюдна апеляція до совісті й сумління чи то, до розуму є малоефективними позаяк єдине, що має для них значення – конкретні результативні речі на рівні емпіричних явищ. Відповідно і засоби заохочення таких студентів мусять знаходитись у вимірі матеріально-практичної площини: стипендія, винагорода або стягання, штраф, дзвінок батькам, психологічний вплив, фізична загроза відрахування з закладу або безпосередньо загроза здоров'ю.

Зі студентами такого типу продуктивними будуть відносини, які презентують відносини «угоди», за принципом: «зробиш те, матимеш таку-то користь».

Discipulus otiosus. Студент дозвільний (порожній, ваканцьовий, гулящий, байдкуватий). Якщо існування перших трьох ціннісних сурядн не викликає ніяких заперечень, натомість щодо цього четвертого аксіологічного променю, то тут можливі цілком ріжновекторні думки. Проте, факт існування великого прошарку людей, що живуть у власне задоволення і яким, образно кажучи, «на все начхати», говорить самий за себе реаліями нашого життя. В силу ж того, що ціннісно-орієнтаційна діяльність є внутрішньою екзистенційною антропологічною складовою, себто не існує людей і відповідно спільнот без жодних ціннісних настанов, ідеалів і прагнень, нарешті – мрій. То се принципово означає, що мусить бути і відповідний «ваканцьовий» тип студента – *discipulus otiosus*.

Для такого студента характерним є внутрішня невизначеність, щодо обраного ним професійного фаху. Це означає несистемну активність на заняттях і недбале, залежне від настрою, ставлення до навчання. Більшість з таких студентів зазвичай не знають, що вони в цьому закладі роблять і для чого їм це потрібно; багато з них зневірюються у правильності обраної спеціальності, прагнучи поміняти напрямок, факультет, коледж, ВНЗ; деякі з них так прямо і кажуть: «я не знаю, для чого мені се потрібно, я не бачу себе у цій спеціальності, а ходжу сюди виключно аби провести час, «протерти штани». Якщо за «дозвільною» метою, у такого студента на другому місці стоїть духовна ціннісна складова, то се означає, що цей студент може бути сумлінним і добре навчатися, але таких студентів, як і чисто духових зазвичай не багато. Практика засвідчує, що більшість таких студентів (як і людей в соціумі) на другому місці мають або амбітну або прагматично-матеріальну складову; за будь-якого розкладу, духовна складова відсувається у них на останнє місце, а се означає принципову відсутність інтересу до знань, відсутність академічного сумління й самодисципліни, відсутність поваги до навчального процесу. Такий тип студента слушно стоїть першим на черзі відрахування з навчального закладу. Найперші порушники дисципліни і обструкціонери також – серед них.

Якщо брати трьовекторну ціннісну матрицю, то саме з таким аксіологічним типом підлітків стикнувся А. Макаренко: З–(Д–П), коли засновував свою першукolonію на Харківщині поблизу селища Куряжани, зокрема це стосується характеристики лідера перших вихованців – «Задоров був з інтелігентної родини – се одразу впадало до ока. Він грамотно будував речення, його обличчя вирізнялося тим лоском, який був лишень у добре годованих дітей» [3, с. 16]. На цих дітей «куркулів», які створювали кістяк колективу колонії не впливали ніякі раціональні аргументи, ніякі апеляції до совісті й розуму не працювали. Самий Макаренко перегорнув сотки книг з педагогіки, перепробував усі можливі педагогічні прийоми впливу, але все було намарно, як він сам визнавав: «Я за все життя не прочитав такої величезної кількості педагогічної літератури, як от зимою 1920 року... У мене головним висновком цього читання чомусь була міцна впевненість, що до моїх послуг ніякої науки і ніякої теорії немає, ...» [там само, с. 17 – 18] .. і лише, коли він, з відчаю, вдався до конкретних практичних дій, застосувавши брутальну фізичну силу, тоді се дивовижним чином вплинуло на зазубневу ситуацію.

Якщо ж брати чотирьовекторну матрицю класифікації, то тут вже відбувається більш детальна диференціація, зокрема криміналізовані типи (яких також вистачало в колонії), як от, один з макаренківських вихованців

– «Волохов був іншого ранжиру людина: широкий рот, широкий ніс, широко розкидані очі, усе це з особливою м'ясистою рухливістю, – обличчя волоцюги» [там само, с.16] – безперечно належать до четвертої складової – *Homo otiosus*. – В суспільстві переважно з них формуються різні екзотичні субкультури і когорти наркоманів, безпритульних, повій, шахраїв, збройних найманців, злочинців і збоченців – смугастої потолочі різного гатунку.

Методичні поради.

Як казав класик: до кожної людини веде своя стежка, існує свій підхід. Аксиологічна класифікація показує свій варіант підходу до людей, свої шляхи розуміння людських душ і мотивів. В педагогічному заломленні, особливо в умовах коледжу і тим паче школи, проблема полягає у тому, що студенти знаходяться у тому віці, який не дозволяє на 100% зробити аксиологічну ідентифікацію, з тієї причини, що ціннісно-світоглядна система школяра, студента ліцею, коледжу ще остаточно не сформувалася, в такому віці вони ще знаходяться у пошуках «самого себе», свого розуміння світу, свого місця у світі і своєї світоглядної картини. Але фундаментальні ціннісні пріоритети вже є біль-менш визначеними і тому класифікаційна робота се робота, в першу чергу, класних керівників і кураторів груп, – себто тих фахівців-педагогів які максимум часу проводять зі своїми підлеглими і мають змогу тривалого – як безпосереднього спілкування, так і спостереження, що своє чергою зумовлює високу точність аксиологічної класифікації дітей.

Аксиологічні типи студентів можуть бути також виявлені не лише шляхом бесід і спостереження, а й шляхом тестування або шляхом ціннісної самоідентифікації або ідентифікації іншими. Коли, наприклад після лекції на тему «аксиологічна класифікація людських типів» студентам пропонується охарактеризувати самих себе або своїх товаришів у відповідних ціннісних категоріях.

Великий інформаційний матеріал також може повідомити класному керівникові і спілкування з батьками студентів, зокрема є припущення, принаймні у значній кількості випадках відбувається те, що син переважно успадковує світогляд і ціннісні вподобання батька, а донька – наслідую аксиологію матері, але з умовою: якщо батьки є рідними і поборалися на основі сильного й достеменного почуття – кохання, позаяк тут спрацьовує не лише виховне середовище, а й певним чином психолого-генетичний спадковий чинник. Проте ці твердження чекають на своїх ретельних дослідників.

З метод аксиологічного заохочення і впливу на студентів, можна виокремити принаймні два: прямі і опосередковані. Прямий, се коли після ідентифікації студента робиться відповідний вплив на першу його

ціннісну складову, – безпосередньо на «мету». Опосередкований, коли реалізується активізація не самої мети, а найближчої до неї ціннісної складової себто «першого засобу досягнення мети», оскільки ця складова має неабияку вагу для суб'єкта в силу того, що він усвідомлює її інструментальне значення, як тої речі, за допомогою якої він наближається до своєї мети. Особливо се актуально для чотиривимірної аксиологічної системи, яка безумовно є більш складною, ніж трьовимірною, але яка, відповідно, може дати більш реальну ціннісну характеристику студента. Керівникові треба охарактеризувати студента по таблиці №2 і якщо, скажімо немає ресурсів для безпосереднього впливу на «мету» себто на цінності дозвілля студента, тоді слід активізувати найближчі до неї аксиологічні сутності або – ближчі до найближчих. Але це вже – безпосередньо емпірична робота самого фахівця – педагога.

Висновок.

Структурне дослідження, зокрема – аксиологічні пошуки, явищ буття і соціокультурного виміру в світлі сучасних досягнень природничих наук, і в першу чергу – квантової фізики, є справою потенційно перспективною і надзвичайно плідною. Чого лишень вартує заява фізиків, що в квантовому середовищі, або філософською мовою – в мікрокосмі, саме спостерігач – суб'єкт – формує оточуючу дійсність, і зокрема той, об'єкт, який він спостерігає; і в цьому акті «творення» квантової реальності неабияку роллю грають його суб'єктивні антропологічні чинники: ціннісні настанови, ідеали, вподобання, менталітет, прагнення, культурний рівень, етнічна належність тощо, коли як ніколи актуалізується теза стародавньої мудрости, що світ є таким, яким ти його уявляєш, прагнеш, хочеш бачити. На останок слід зазначити, що аксиологічна характеристика, як різновид структурного пізнання, потенційно є доречним і актуальним в усіх сферах, де головним героєм є людина, або група людей. З точки зору педагогіки тут відкривається певне поле для науково-прикладної діяльності і в якості прикладу такої перспективної теми, можна навести дослідження того, як впливає аксиологічна настанова самого викладача, на самий процес викладання дисципліни. Тут актуалізується розуміння нарративу, і питання формулюється наступним чином: як корелює конкретний аксиологічний тип викладача з нарративом його лекційного заняття. Окрім того, надзвичайно цікавим є дослідження аксиологічних типів з точки зору системних змінників (англ. *parameter* – змінник, сучинник, характеристика; чинник), коли кожний тип розглядається не просто, як якась несподівана даність, а саме як система, із задалегідь визначеним (який нас цікавить) розумінням [концептом]; і з огляду на те, що кожна система має свої системні закономірності, це неабияк впливає й на результативність

пізнання, даючи нам системні характеристики кожного аксіологічного типу через призму системних змінників, але для цього вже слід застосовувати принципово нову дослідницьку методу – Загальну Змінникову Теорію Систем (*General Parametric Theory of System*).

Примітки

¹ Стаття виконана в редакції автентичного українського правопису, з метою відродження достеменного українського писемного слова, яке є носієм унікальної духовості нашого народу. Дивись: Фаріон І.Д. Мовна норма: знищення, пошук, віднова (культура мовлення публічних людей): [монографія] / Ірина Фаріон. – Вид. 3-тє, доп. – Івано-Франківськ: Місто: НВ, 2013. – 332 с.; дивись також: Вікіпедія: «Харківський правопис».

1. Вівекананда свамі. «Мій вчитель» – Промова, вимовлена у спілці «Віданта» в Нью Йорку.
2. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. [Текст] / Лаэртский Диоген. – Перевод с древнегреческого М.Л.Гаспарова. – М.: “Мысль”, 1986. – 576 с.
3. Макаренко А.С. Педагогическая поэма. [Текст] / Макаренко А.С. – Х.: Прапор, 1979. – 628 с.
4. Теліга Олена. «Партачі життя» [Електронний ресурс] / Олена Теліга. – Режим доступу: <http://Ятрань/ПАРТАЧІ%20ЖИТТЯ%20%20Ятрань.htm>
6. Цофнас А.Ю. «Печаль Фукуямы в пространстве аксиологических координат». [Текст] / Арнольд Цофнас. – Вопросы Философии №11, 2005. С. 106 – 118.
7. Щербіна Володимир. «Я проти простої “демократії більшості”» [Електронний ресурс] / Володимир Щербіна. – Режим доступу: <http://ar25.org/article/ya-proty-prostoyi-demokratiyi-ilshosti.html>
8. Эйнштейн А. Пролог [Текст] // Эйнштейн А. Собр. научных трудов. – Т. IV.– М.: Наука, 1967.– С. 152-153.